

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból III.

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból III.

Szerkesztette:

Márku Anita és Tóth Enikő

„RIK-U”
Ungvár, 2017

БК 81.1
УДК 81'27

Az a tanulmánykötet, melyet a kezében tart az Olvasó, azokból a kutatási eredményekből mutat be ízelítőt, melyekkel a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársai jelenleg foglalkoznak. A kötetben helyet kaptak velünk szorosán együttműködő kollégák írásai is, akik egykori vendégkutatóként vagy a főiskola, a Filológiai Tanszék oktató-kutatójaként Kárpátalján végeztek/végeznek nyelvészeti vonatkozású kutatásokat. Jelen kötet a 2015-ben indult sorozat, a Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III. kötete. A gyűjteményben szereplő tanulmányok gerincét a többnyelvűség, a regionalitás és a nyelvoktatás egymásra épülő egysége, *egyensúly*a alkotja: a kutatások a nyelvhasználat, az identitás, az oktatás, a nyelvoktatás, a nyelvi jogok, a kárpátaljai etnikai és nyelvi sokszínűség történeti és jelenlegi kérdéseit boncolgatják.

A kötet megjelenését támogatta:

Borítóterv: Márku Anita

A borítón ifj. Hidi Endre *Egyensúly* c. land art alkotása látható

Lektorálta:

Dr. habil. Bartha Csilla,

MTA Nyelvtudományi Intézet, Többnyelvűségi Kutatóközpont

Dr. Beregszászi Anikó,

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Dr. Hámori Ágnes,

MTA Nyelvtudományi Intézet, Többnyelvűségi Kutatóközpont

ISBN 978-617-7404-27-8

© A szerzők, 2017
© A szerkesztő, 2017

Tartalom

Előszó	7
I. Többynnyelvűség	
Csernicskó István: <i>Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében</i>	13
Tóth Enikő: <i>A 2012-es nyelvtörvény adta jogok és lehetőségek gyakorlati megvalósulása Kárpátalja Beregszászi járásának önkormányzati hivatalaiban</i>	45
Karmacszi Zoltán: <i>A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa</i>	54
Szakál Imre: <i>„... rendeletek szóról-szóra lefordítassanak...” Hivatali nyelvhasználat Beregszászban 1919–1920-ban</i>	61
Lechner Ilona: <i>A relevanciaelmélet érvényesülése fordítás során európai uniós szövegeket vizsgálva</i>	73
Товт Михайло – Черничко Степан: <i>Нові засади мовного регулювання в Україні у дзеркалі конституційно-правового аналізу національного законодавства та міжнародних зобов’язань України</i>	84
Пилипенко Гліб: <i>Українська мова закарпатських угорців</i>	100
Черничко Степан: <i>Русинська – мова або діалект? Освітлення проблеми на основі понять соціолінгвістики</i>	108
II. Regionalitás	
Hires-László Kornélia: <i>Etnikai kategóriák a beregszásziak mindennapi diskurzusaiban</i>	121
Márku Anita: <i>A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználat: identitás és digitális identitás</i>	137
Lengyel Zsolt: <i>Lexikai szomszédossági viszonyok kárpátaljai és magyarországi 10–14 évesek körében</i>	153
Bárány Erzsébet: <i>Nyelvi interferencia a kárpátaljai ukrán irodalmi művekben</i>	172
Gazdag Vilmos: <i>Nyelvi interferencia a kárpátaljai magyar irodalmi művekben</i>	178
III. Nyelvoktatás	
Husztai Ilona: <i>A tanárok nyelvtudásszintjének szerepe az angoloktatásban a kárpátaljai magyar iskolákban</i>	189

Máté Réka: <i>Tizenegyedik osztályos tanulók idegennyelv-tudásának vizsgálata (kárpátaljai magyar tannyelvű középiskolák példája alapján)</i>	203
Dudics Lakatos Katalin: <i>Az iskolatípus és a nyelvjárási attitűd</i>	213
Черничко Степан: <i>Дискриминация учащихся школ Украины с венгерским языком обучения</i>	223
A kötet szerzői	234

Hires-László Kornélia

Etnikai kategóriák a beregszásziak mindennapi diskurzusaiban

A tanulmányban fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések diskurzuselemzésével mutatjuk be az etnicitást Beregszász példáján. Két részre osztottuk a vélemények elemzését: első témakörben eredetileg etnikailag semleges témák etnicizálására, majd etnikai jellegű témák véleményalakulására hozunk példákat. A szociálkonstruktivizmus megközelítésével a mindennapok megalkotását, annak változását, illetve etnikai kategóriákban gondolkodását mutatjuk be.

Kulcsszavak: etnicitás, szociálkonstruktivizmus, etnikai kategóriák, diskurzuselemzés, Beregszász

In the study, the ethnicity of Beregszász will be illustrated by the discourse analysis of focus group discussions. The analysis of the opinions have been divided into two parts: the first topic was originally ethnically neutral followed by examples of ethnic themes. Through the approach of social constructivism the creation of daily life, its changes and thinking in ethnic categories will be presented.

Keywords: ethnicity, social constructivism, ethnic categories, discourse analysis, Beregszász

1. A tanulmányban az elméleti keretünk kibontását követően egy 2016 nyarán végzett kutatás bizonyos témáinak előzetes feldolgozását közöljük. Vizsgálatunkban tematikailag és szemléletileg a Brubaker és társai ([2005] 2011) által Kolozsváron végzett hétköznapi etnicitás vizsgálatra alapozunk. A vizsgálatukban követett konstruktív identitás jellemzői – konstruáltság, esetlegesség, labilitás, sokféleség, képlékenység – gyökeresen megváltoztatták az identitás fogalmának vizsgálatát, a korábbitól teljesen eltérő megvilágításban írják le az etnikai csoportokhoz tartozást (Brubaker–Cooper 2000, Stachel 2007). Az identitás kulturális meghatározottságát hangoztató Barth (1969) alkotta meg az etnikai határok fogalmát, aki szerint kulturális elemek révén jönnek létre az etnikai határok. Ettől a nézőpontváltástól kezdődött el az etnicitás vizsgálata a kategorizálás (identifikáció) szempontjából, ahol különböző társadalmi tevékenységek etnikai tartalmain túl annak relevanciáját is vizsgálják az etnikai határok létrejöttében.

Brubaker és kutatótársai figyelmüket az erdélyi magyarok és a románok közötti etnikailag meghatározott tevékenységekre, kapcsolatokra, viszonyokra fordították. Annak ellenére, hogy több támadás érte a vizsgálatot és megközelítésük néhány szegmensét (Messing 2006, Lőrincz 2008, Maráczy 2015), mégsem sikerült eddig az övékéhez hasonló összefogottsággal és átgondoltsággal bemutatni a konstruktivista nézőpontot egy etnicitással kapcsolatos empirikus vizsgálatban. Ennek alapján elemzésemben a kárpátaljai magyar és ukrán etnikum hétköznapi etnicitását feltáró kutatási kérdésekre szeretnék fókuszálni. Az etnicitás vizsgálata kvalitatív kutatási módszert igényel, mivel elsősorban az etnicitás nem egy olyan tárgykör, ami egy adott jelenség vizsgálatával megmagyarázható volna, vagyis több témát, jelenséget kell megragadni. Másodsorban az etnicitás képlékenysége és változékonysága miatt helyspecifikus, ugyanis minden egyes település saját társadalmi berendezkedése és szokásrendszere alapján a bennük kialakult etnikai viszonyok más-más jelleget hordoznak. Ezek fényében vizsgálatom a kolozsvári példa alapján egy adott településre összpontosít, Beregszászra, ahol az adott társadalmi és etnikai jellemzők alapján próbáljuk bemutatni a hétköznapi életben átélt etnicitást. Az eredmények bemutatásához és értelmezéséhez a szociálkonstruktivizmus módszertani megközelítését, valamint a diskurzuselemzést használjuk.

2. A **konstruktivizmus** ellentétéként szokás említeni az identitás kapcsán a strukturalizmust (Brubaker 2001, 2006), illetve a primordializmust (Hale 2009 [2004]). Mindkét irányzatnak a lényege, hogy az identitást és ezzel együtt csoporthoz – jelen esetben etnikai csoporthoz – tartozást úgy képzelik el, hogy minden csoportnak megvannak azon sajátos összetevői, tulajdonságai, amelyek statikusak és nem változnak. Bár mindkét irányzat képviselői tagadják, hogy nézetükben a csoporthoz tartozás kritériumrendszere kőbe vésett tulajdonságokat tartalmazna, mégis az egyes csoportok meghatározásához használt tulajdonságokat egyértelműnek, elengedhetetlennek, valamint állandónak tartják. A csoport milyenségének és kritériumrendszerének kettős megközelítésén túl említést kell tennünk arról, hogy az egyes megközelítések milyen módon viszonyulnak az identitás meghatározásához, és hogy az identitás megalkotásában és módosulásában milyen szerepet vállalnak a különböző csoportok. A referenciacsoport-elmélet és a szimbolikus interakcionalizmus a csoporthoz tartozást ugyanarra vezetik vissza – az egyén tudatosan vagy tudattalanul eldönti, hogy mely csoportokhoz kíván csatlakozni. Azzal a különbséggel, hogy az előbbinél az az álláspont, hogy az egyén identitása különböző csoportokhoz tartozása révén alakul (Erikson 1980, Gleason 1996, Merton 1995), míg az utóbbi a közös szimbólumrendszer által közvetített társadalmi interakció szervezési elveinek elemzésére fektetik a hangsúlyt, legfontosabbnak a nyelvet tekintik. Ez utóbbi esetben tehát az individuum cselekvéseire a környezetétől szimbólumrendszerek segítségével kap választ (Goffman 1981, Berger 1963, Carter–Fuller 2015).

Hale (2009) az identitás magyarázatára, valamint az etnicitás meghatározására kereste a választ, amikor összefoglalta, kik és miként közelítették meg az etnicitást, és ebben miként tekintettek az identitásra (valamint egy saját meghatározást is olvashatunk az identitás képlékenységével kapcsolatban, valamelyest strukturalista állásponttal vegyítve). „Egyesek számára ez egy bizonyos csoporthoz való tartozás vagy kötődés érzelmekkel terhelt tudat (Connor 1993, Horowitz 1985, Shils 1957). Mások számára az etnicitás jelentésselített szimbólumok hálójába való beágyazottságot jelent (Geertz 1957, 1973, Smith 2000). Megint mások az etnicitást társadalmi konstruktumnak vagy eldöntendő választásnak látják (Anderson 1991, Barth 1969, Royce 1982). Egy közelmúltban megjelent értelmezés elsősorban kognitív folyamatként kezeli (Brubaker 2002). Egyesek az etnicitást egyenesen nepotizmuson alapuló biológiai túlélési ösztönnek nevezik (Van den Berghe 1981) Néhányan mindezen fogalmak, elképzelések keverékeként látják (Fearon)” (Hale 2009: 57–58). Az említett megközelítéseket lehetne akár abból a szempontból is szembe állítani egymással, hogy az etnicitás létrejöttében a csoport és a hozzá tartozás játszik fontos szerepet, vagy az etnicitás és a hozzá kapcsolódó identitás egyéni szinten zajlik. A további elemzésnél maradjunk az egyének meglátásainak vizsgálatánál. Az egyénben kialakuló identitás képlékenységét Brubaker és Cooper (2000) elemzi a konstruktivizmus alapján: az identitás alakulását a „puha” tulajdonságú tényezők mentén mutatják be, vagyis hogy az egyéni szinten zajló identitást alakító tényezők mennyire képlékeny jellegűek, „puhák”, szemben azokkal a megközelítésekkel (strukturalista, primordialista), amelyek „kemény”, vagyis statikus jellemzők mentén gondolják el az etnikai identitást. A továbbiakban az etnikai identitást a konstruktivizmus alapján elgondolt „puha” tényezők alapján mutatjuk be, tesszük ezt úgy, hogy az etnikai kategóriákban gondolkodás helyett az etnicitás megjelenését keressük a mindennapokban. A vélemények eltérő formában és intenzitással etnicizálódhatnak, illetve állandó változáson mennek keresztül.

Barth (1969) szerint az etnicitás szituáció által meghatározott, olyan társadalmi tranzakciók által jön létre, amelyek túllépi magát a kérdéses etnikum határait. Az etnikai határok átjárhatóak, a fölöttük és közöttük történő interakciók ellenére léteznek, az etnikai hovatartozás és csatlakozás szabályai változók, mind sajátosságaik, mind fontosságuk tekintetében (Barth 1969, Jenkins 2002). Feischmidt (2010) megfogalmazásában összefoglalja mindazokat az eredményeket, melyek az említett nézőpontváltás következtében az etnicitás kapcsán megjelentek: „Az etnicitás szerintünk mindenekelőtt egy viszonyt és hozzá kapcsolódóan egy strukturálisan is fontos látásmódot jelöl, amely az elhatárolódás és a különbségtétel társadalmi praxisaiban realizálódik. A társadalmi viszonyokba ágyazva a különbségeknek egy meghatározott rendjét hozza létre: ami az etnikai kategóriával jelölteket elkülöníti a homogénnek tekintett jelöletlenektől, és a relációhoz többnyire egy hatalmi viszonyt társít” (Feischmidt 2010: 7–8). Értelmezését úgy folytatja, hogy az etnicitás nem más, mint küzdelem, amit a közösség nevében folytatnak különböző erőforrásokért, melyhez párosul az identitáspolitikáé, ami az „intézmények és beszédmódok teremtésével erősíti az alteritás hangjait” (Feischmidt 2010: 8). Összességében tehát úgy tekintünk a továbbiakban az etnicitásra, mint különböző etnikai kategóriák alapján megalkotott élethelyzetek, jelenségek, vélemények. A kategóriák kulturális tölteteinek eltérő relevanciájára fektetjük a hangsúlyt, illetve a társas identitás kapcsán nem hagyjuk figyelmen kívül a kategóriák közötti átjárhatóság lehetőségét sem. Az etnicitás az etnikumok együttélésének vizsgálatára lényeges kutatási területté nőtte ki magát (Papp Z. 2010, 2015, Feischmidt 2010), ugyanis a „kulturális és társadalmi különbségek és viszonyok szerveződésének és percepciójának egyik univerzális módját csak általa tudjuk jelölni” (Feischmidt 2010: 20).

3. A szociálkonstruktivizmust (társadalmi konstruktivizmust) sokan, sokféleképpen határozzák meg, ám a legfontosabb tulajdonsága ennek a megközelítésnek, hogy a világról létrehozott képünk megalkotott, és nem kell adottnak vennünk bármelyik aspektusát a meglátásoknak; keresi a szubjektív és objektív igazságot; segít megérteni, hogy az ismereteink mennyire hiedelmek által meghatározottak (Andrews 2012). Berger és Luckmann (1996) arra hívják fel a figyelmet, hogy különböző ismeretek mellett miként jelennek meg az egyének vélemények, miként változik, alakul az adott témán belül. Különös figyelmet szentelnek a társadalmi szubjektív és objektív valóságnak, ennek következményeként a társadalmi interakciókra fektetik a hangsúlyt, amelyen keresztül megvizsgálható, hogy a társadalmi környezet miként hat a rutinokra és habitusokra; miként ismétlik meg a tapasztalt mintákat; miként jönnek létre az újítások, az új meglátások, és azok hogyan alakulnak át megszokottakká, általános véleményekké. Legvégül az ismeretek társadalmi intézményesüléséhez juthatunk el, magához az objektív valósághoz. Burr (1995: 2–5, Gergen 1985: 266–268, Jorgensen–Phillips 2002: 5–6) négy fontos ismervét sorolta fel a társadalmi konstruktivizmusnak:

- Kritikus nézőpontja a beidegződéseknek: a valóság értelmezhetőségéhez rendelkezésre állnak kategóriák, amelyek nem adottak és nem stabilak – létrejöttek mögött különböző diskurzusok állnak.
- Történelmi és kulturális sajátosságok: a jelenlegi világ a történelmi folyamatoknak és kulturális tulajdonságoknak köszönhetően jött létre. Világunkban minden eset-

leges: világnézetünk és identitásunk mindig is különböző lesz, és azok állandó változáson mennek keresztül.

- Ismeretek és társadalmi folyamatok összekapcsolása: a világ értelmezései megalkotottak és társadalmi folyamatok által meghatározottak. Ismereteink társadalmi interakciók által megalkotottak, amelyekből létrehozuk önmagunk számára az általános igazságokat, és így megalkotjuk az igazságot vagy hamisságot.
- Ismeretek és társadalmi cselekvések összekapcsolása: egyik világnézet valaki számára természetes, míg mások számára elképzelhetetlen. A világ különböző értelmezései különböző cselekvéseket eredményeznek.

A társadalom vizsgálata a szubjektív valóságon keresztül működhet, ahol előtérbe kerül a másodlagos szocializáció, amely nem más, mint az identitás és a társadalom általi meghatározás vizsgálata. Ezeket a meglátásokat tovább értelmezve Burr (1995) különös hangsúlyt fektet arra, hogy az egyén identitása nem egyén által meghatározott, hanem sokkal inkább a társadalomtól függ. A szocializációban lényegessé válik, hogy ki a meghatározó többség, akik által létrejön az objektív valóság, és az is lényegessé válik, hogy miként töltik fel azt tartalommal. A szociálkonstruktivizmusra leginkább a realizmus tekint kritikusan – azzal a kérdéssel támadják főként, hogy milyen szempontok alapján választható ki az objektív valóság és tekinthető egyáltalán objektívnek. A válasz erre a kérdésre az, hogy a szociálkonstruktivizmus egy episztomológiai (módszertani) megközelítés, ahol arra világítanak rá, hogy a különböző vélemények miként alkothatnak egységet, miként konstruálódnak (Berger–Luckman 1991), és nem pedig ontológiai, mint a relativizmus, amelyben két végletként jelenik meg az objektív valóság és a megvalósult valóságok (Hammersley–Atkinson 2007). A valóság társadalmilag megalkotott; a valóság megalkotása nyelvhasználaton keresztül történik; az ismeretet/tudást társadalmi folyamatok alakítják; a reakciók emberek által megalkotottak. A társadalmi nézetek között megtalálható a szubjektív és objektív valóság. A szociálkonstruktivizmus a jelentésekre és a hatalomra fókuszál. A jelentés nem a tárgytól és annak tartalmától függ, hanem sokkal inkább a megalkotásától. A jelenség tartalma az uralkodó kultúra kereteitől függ, valamint annak nyelvhasználatától és szimbolikus gyakorlataitól. Az egyén és a csoport interakciója a társadalmi rendszertől függ, fogalmak vagy gondolatok az interakcióban résztvevőktől. A szokatlan jelenségek ismétlése és az azok szerzőinek másolása eredményeként jön létre a korábban szokatlan jelenség intézményesülése (Cojocarú 2010 in Galbin 2014: 84). Erre az intézményesülési, beágyazódási folyamatra hívja fel a figyelmet Berger és Luckmann (1996: 75–77) is. A megalkotott valóságból a kutató nem tudja megállapítani, melyik az igazi, a valós, a lényeges, csupán arra képes, hogy összegezze az ismereteket és véleményeket, valamint szemléltesse azok kialakulását (Andrews 2012: 41–44). A szociálkonstruktivizmus megközelítésében – szemben a konstruktivizmussal – lehatárolja a jelentések tartalmát, azt hogy az elképzelések valamint attitűdök miként és hogyan fejlődnek a társadalmi kommunikációban (Galbin 2014: 85). A szociálkonstruktivizmus nem azt mondja meg, hogy általánosságban mi az igaz vagy hamis, mi a jó vagy rossz, helyes vagy helytelen, hanem hogy a történet igaz, hamis, jó, rossz, helyes vagy helytelen (Galbin 2014: 82).

Az emberek egymással a valóságról megalkotott véleményüket a nyelv segítségével osztják meg. Berger és Luckmann (1991) nagy hangsúlyt fektet a beszélgetések elemzésére, ahol a beszélők létrehozzák, alakítják és újraalkotják a szubjektív valóságot. A szubjektív

valóság az összes vélemény kompromisszuma, ennek köszönhetően megalkotása nem problémamentes. A jelentések megjelenési formáinak vizsgálatára, valamint azok megértesítésére legalkalmasabb a mindennapi beszélgetések elemzése, ahol a tartalmon túl a mögöttes érzelmek elemzése is lényeges (Andrews 2012: 40–41). Összességében a központi szerepet lényegében nem a személy, hanem a társadalmi interakció kapja, ahol a nyelv lét-rehoz, fenntart vagy mellőz (Galbin 2014: 84). Az interakciók vizsgálatához a diskurzuselemzés az egyik legjobb vizsgálati módszer.

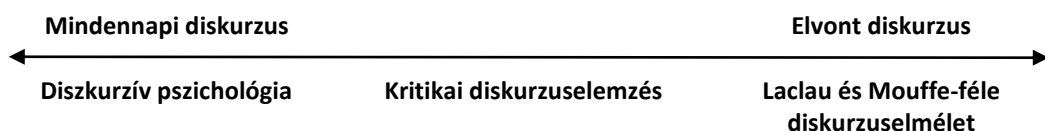
4. A **diskurzuselemzés** (*discourse analytical approach – DAA*) olyan módszer, amely a szociálkonstruktivista megközelítésű elemzéseknél használható. A diskurzuselemzés a nyelvészetből indult (lásd összefoglalásként Hámori 2009, Bartha–Hámori 2010), ám napjainkban egyre több társadalmi jelenség vizsgálatára használják.

Irányzatai (Jorgensen–Phillips 2002: 6–7; 18–19):

- a Laclau és Moffey-féle diskurzus megközelítés: amely egy poszt-strukturalista megközelítés, ahol nem beszélhetünk zárt identitásról. Lényege, hogy semmi sem állandó a világban, alapja a nyelvi változatosság. Arra keresi a választ, hogy az egymással vitatkozó felek a nyelvhasználaton keresztül hogyan próbálják uralmukat érvényesíteni, miként válnak uralkodóvá vélemények. Itt nem történik meg a diskurzus véleményeinek összehasonlítása, ugyanis ennek az álláspontnak a képviselői szerint a diskurzus önmagában alkalmas a világ konstruáltságának bemutatására.
- a kritikai diskurzuselemzés (*critical discourse analysis – CDA*) – Norman Fairclough kidolgozásában – központi fogalma, amelyre épít: a „változás”. A konkrét nyelvhasználat által kirajzolódnak a nyelvhasználókban a jelentések és azok változásai – ezeken a változásokon keresztül maga a társadalmi és kulturális világ is átalakul. Ennek vizsgálatára intertextualitást (szövegköziség) használják, vagyis azt elemzik, hogy az egyének megnyilatkozásait miként építik fel, illetve az egyének véleményei miként jelennek meg mások véleménynyilvánításai mellett. Ebben a megközelítésben egymással párhuzamba állítják a diskurzuselemzéseket, a benne rejlő társadalmi világ meglátásait más elemzésekkel – mint például a gazdasági logika elemzésével (lásd bővebben van Dijk 2001).
- a diszkurzív pszichológia (*discursive psychology*) – a gyakorlatban arra összpontosít, hogy az emberek miként használják a nyelvet a társadalmi interakcióik során. A hangsúly nem a nyelvhasználaton, hanem magán az interakción van – mennyire rugalmasak a diskurzusok, amelyeken keresztül megalkotják és tárgyalják a világot és az identitást. Az interakciókban keresik az egyén véleményének, gondolatának és érzelmeinek az alakulását, változását, és ezekben a folyamatokban markáns erővel bírnak a társadalmi szabályok és kulturális tulajdonságok, melyek folyamatosan változhatnak.

A diskurzus a gyakorlatban úgy tekint minden egyes momentumra, hogy az egyfajta meglátása a nyelvhasználaton belül a társadalmi valóságnak. A különbség tehát abban rejlik, hogy miként elemzünk, mit állítunk az elemzésünk középpontjába. Ennek függvényében rajzolták meg Jorgensen–Phillips (2002: 19) egy folyamatábrán a három megközelítést (1. ábra).

1. ábra. A valóság megalkotásának diskurzuselmzés-formái

A diszkurzív pszichológia tehát az emberek mindennapi gyakorlataira fókuszál, és elemzi azt nagyobb szociológiai struktúrában. A másik végletként a Laclau és Mouffe-féle diskurzuselméletének a főként absztrakt, személytelen diskurzus a központi eleme, ezért a mindennapi gyakorlatról szóló elemzés lényegében az elméletről szól (Jorgensen–Phillips 2002: 19).

5. A diskurzuselmzést (a mindennapi diskurzusra építő diszkurzív pszichológiai valamint a kritikai diskurzuselmzést) használjuk a szociálkonstruktivizmus mentén Beregszász város etnicitás konstrukcióinak feltérképezéséhez. Fókuszcsoportos beszélgetések (a módszerről bővebben Vicsek 2006) során kerestük az etnicitás tárgykörében azokat a véleményeket, melyek a magyarok körében megjelennek. A vizsgálatot az Erdélyben (Kolozsváron) végzett, fent már említett hasonló jellegű kutatás inspirálta (Brubaker és mts. 2011). A továbbiakban a magyarok körében végzett öt fókuszcsoportos beszélgetés azon részeit szeretnénk bemutatni, amelyekben a különböző témakörökön keresztül eltérő vélemények jelennek meg az etnicitáshoz kapcsolódóan.¹ *Fő kutatási kérdésünk* az volt: mikor, milyen élethelyzetekben, szituációkban, körülményekben, intézményekben, fizikai és mentális terekben élik át és tagolják etnikai ismérvek mentén a mindennapi életüket, és főként társadalmi tevékenységeiket Beregszász lakosai? Mely élethelyzetek, események azok, amelyek etnikailag semlegesek?²

A terjedelmi korlátok miatt csak azokat a témaköröket emeljük ki ebben az elemzésben, melyek etnicizálódtak, és nem részletezzük azokat a területeket, amelyek etnikailag semlegesek maradtak a beszélgetésekkor, csupán esetenként megemlítjük. Az etnicizált témákat két szegmens alapján próbáljuk meg bemutatni – egyrészt arra próbálunk példát hozni, amelyek témakörüket tekintve konkrét etnikumhoz nem kapcsolható, ám valamilyen kognitív folyamatnak köszönhetően azzá vált, másrészt azokra, amelyek etnikumok által determináltak.

A beszélgetések a város témakörével indultak a bemutatkozást követően, azzal a konkrét kérdéssel, hogy ki milyen problémát lát a városban. A kérdésben mindenki érintett volt, valamint mivel a témánk lehatárolásának egyik fő szempontja a városon belülség, így

¹ Jelenleg még nem készültek el, de a későbbiekben a szlávok körében is tervezünk két beszélgetést.

² A fókuszcsoportok esetében olyan gazdaságilag aktív személyeket kerestünk a csoportokba, akik a városban születtek, illetve ha bekerültek, akkor már legalább 20 éve a város lakói, esetleg olyan személy, aki valamely közeli településről költözött a városba. A fókuszcsoportok szervezésének egyik legfontosabb elve az etnikumok mentén kialakított csoportok. A központi témánk a magyar etnikum kategóriákban gondolkodása, így igyekeztünk mindenkit megszólaltatni – olyanokat, akik a „magyar világba” (Hires-László 2016a) tagozódnak be, valamint olyanokat is, akik kevésbé vesznek részt benne.

a diskurzus indításához legalkalmasabb témának mutatkozott. Maga a témakör nem köthe-tő etnikumhoz, így etnikailag semleges témakörrel indítottuk a beszélgetésünket.³ Nagyon sokszínű megközelítéssel indították a válaszukat az adatközlők, de témakörönként egy et-nikumhoz sem kapcsolhatóak a következő problémák: a szemét eltakarításának szervezet-lensége, higiénikus igénytelenség például a közegészségügyben vagy egyéb más közintéz-ményben, a közvilágítás hiánya, az utak és járdák rossz minősége, a Vérke szennyezettsége, a vezetékes ivóvíz rossz minősége, a szennyvíz csatorna bizonyos városrészekben való elér-hetlensége, az esővíz elvezetésének megoldatlansága.

A kérdés feltevését követően attól függött a válaszok jellege csoportonként, hogy ki indította meg a beszélgetést, ki vállalkozott először hozzászólni a kérdéshez. Ha az első vá-laszadó etnicizálta a kérdést, úgy a többiek is abban gondolkodtak, és ha nem volt másik domináns karakter ellenvéleménnyel, akkor a beszélgetés a megkezdett irányvonalon belül zajlott. Az etnicizált vélemények közül kettőt mutatunk be: az egyik, ahol a vélemény kinyil-vánítása, hangoztatása etnicizálódott; a másik a szemét és az igénytelenség etnicizálása.⁴

Maga az **érdekérvényesítés** kezdeményezése, a vélemény kinyilvánítása vagy elhall-gatása lényegében a politikai szocializációhoz tartozik (Szabó 2000: 28–29). A kérdés úgy hangzott, hogy az adatközlők szoktak-e problémáiknak, véleményüknek hangot adni a vá-rosban belül, melyre azt követően került sor, hogy a jelenlegi magyar polgármester előnye-iről beszélgettek a résztvevők. Az etnicitást már maga a polgármester etnikumhoz rende-lése előzte meg. eltérő vélemények alakultak ki azzal kapcsolatban, hogy van-e lehetőség a városban belül a vélemények hangoztatására, majd egy domináns résztvevő – akitől a kö-vetkező idézet is származik – úgy zárta le a vitát, hogy csak mikroszinten, egymás között mondják el a problémáikat.

M: Kell-e hangot adnunk a dolgainknak, a véleményünknek, a problémáinknak, amit AK3 is mond? Vagy egyszerűen megszoktuk azt, hogy mindig elhallgatjuk?

AK6: Nem. Nem. Mivel kétnyelvűség van itten végül is nem kettő, mert van ugye magyar, orosz, ukrán, belorusz minden, minden van. Hát ha én bemegyek, oszt azt mondom, hogy „*Jó reggelt!*”, akkor nekem nem azt kell mondani, hogy шо? [mi?]+/.

AK4: Igen.

AK6: Akkor ültess oda egy olyan embert, aki tud magyarul, ukránul, oroszul, aki tud +... Kész ennyi. Elementáris dolog. Mikor én bemegyek valahova... Nem megyek messzire: optika. Képzeld, bejön a vendég. Nekem mi az első? „*Jó napot!*”, „*Здравствуйте!*”, „*Добрый день!*”. Ööö . Hát akkor, kezét csókolom: ennyi.
(...)

AK6: Na, de az benne a lényeg, hogy valahol, valamerre azért nem így működik, hogyha én

³ A beszélgetésekhez az alanyok invitálásakor mindig szükséges volt, hogy meghatározzuk, miről lesz a beszélgetésben. Korábbi próbabeszélgetésnél, amikor csupán a várost jelöltük meg a beszélgetés tárgyának – legtöbbször etnikailag semleges témaköröket, kevésbé etnicizált véleményeket sorakoztattak fel a válaszadók. Ebből okulva a város témáján túl, a toborzásnál már az ukránok–magyarok együttélését, a város etnikai sokszínűségét is beemeltük a tárgykörbe. A konkrétabb (etnikailag determinált) témalehatárolással már közelebb juthatunk azokhoz a véleményekhez, amelyek a hétköznapokban etnicizálódnak, ám elemzésünknel mindig szem előtt tartjuk, hogy a semleges témakörök feltehetőleg esetenként kevésbé etnicizálódnak a valóságban, mivel a témalehatárolásunk már a toborzásnál etnicizálódott. Az etnicitás vizsgálatánál ezt az „áldozatot” kénytelenek voltunk meghozni, hogy közelebb kerülhessünk a valóságban elhangzó etnicizált véleményekhez.

⁴ Ezekon túl még megjelentek egyéb témakörök is, de a terjedelmi korlátok miatt kénytelenek voltunk lehatárolni a bemutatásra szánt témák mennyiségét.

bemegyek valahova oszt én elkezdek magyarul vagy oroszul beszélni nekem ne mondják azt, hogy: **Шо? Ви розмовляйте на український мови!** [Mi? Beszéljen ukrán nyelven!](Fcs/2)⁵

Az érdekérvényesítést, a probléma hangoztatását nem valamilyen átlagos városlakói problémára vezette vissza a domináns karakter, hanem a többnyelvűsége a városon belül. Azt emelte ki, hogy Beregszászban „illik” többnyelvűnek lenni és legalább úgy köszönni minden szolgáltatói egységben, ahogy azt ő maga is teszi – legalább három nyelven. Tehát előkerült egy olyan vélemény, ahol a politikai szocializáció legalsóbb szintje – a vélemények hangoztatása bármilyen fórumon – egyet jelent az államnyelv domináns használatának problémáival, háttérbe szorítva a többnyelvűséget és a tiszteletet, amelyet legalább a köszönéssel „illene” betartani a városban. Annak ellenére ezt nevezte meg problémának az adatközlő, hogy oroszul és ukránul is tud. A többi fókuszcsoporthoz beszélgetéseknél azok panaszoktak bármilyen formában a hivatali nyelvhasználat ukrán dominanciájára, akik nem tudtak az adott nyelven, szemben az említett adatközlővel.

A több etnikum együttélése és az abból egy kisebbségi létben élő etnikum véleményét vizsgáló beszélgetésben természetes, hogy a kisebbségi sorsban lévő nyelv hátrányát említik, és főként azok a résztvevők, akik nem beszélik az állam hivatalos nyelvét. De ebben az esetben egy olyan véleményt is megismerhettünk, ahol nem a kisebbségi sorsot domborítja ki az adatközlő, hanem a város soketnikumságát/multietnikusságát, és azt a tényt, hogy a településen illik tiszteletben tartani a másik etnikumot azzal, hogy ismernie kell a városlakóknak a többi etnikum nyelvét, és tiszteletünket legalább a több nyelven köszönéssel illik kifejezni.

A következő etnikailag semleges témakör a **városi szemét** problémája. A városhoz fűződő érzelmekben is megjelenik a város szemetes jellege párhuzamban a városhoz kapcsolódó pozitív jegyekkel. Több alkalommal is említették az adatközlők, hogy „*Én szeretem ezt a koszos kis városunkat*”. A városnak a koszos tulajdonsága rögzült jelzőjévé vált. Sokszor próbálnak választ keresni a szemetes jelleg okára, és a legtöbb esetben a kulturálatlanságot, a neveltlenséget nevezik meg, de két etnikai színezetű véleményt is tapasztaltunk: a roma és a szláv etnikumhoz kapcsolva a város szemetes jellegét. Az első idézet konkrétan a város témánál, valamint a jelenlegi értékrendek alakulása témánál lett említve, ám teljesen etnikailag semleges témák boncolgatása közben.⁶ Az olvasható ki a véleményekből, hogy a kárpátaljai magyarság által lakott települések szemetes mivoltáért (egyben Beregszászéért is) az adatközlők szerint a szlávok ilyen jellegű szokásai vagy annak átvétele a felelős.

AK1: Eszembe fog jutni a neve, mert írt egy könyvet, monográfiát Magyarország gazdaságáról, és elolvastam ezt ukránul. És az volt az egyik, hogy nagyon csodálkozik hogy itt a bereg+/, beregszászi járásban és itt a környéken ahol laknak **magyar** nemzetiségűek... Miért van az, hogyha átmegy Magyarország határán, akkor ott minden olyan rendezett, tiszta és nincs szemét, és amikor ide jött itt is ugyanolyan **magyarok** élnek, mégis olyan koszosak?

⁵ A szervezett fókuszcsoporthoz sorsszámát zárójelben, az idézett szövegek végén jelöljük, valamint az adatközlő anonimitásának megtartásához az AK jelölés mellett egy szám jelzi a kódolását. A moderátort „M”-mel jelöltük. A lejegyzésben a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont lejegyzési útmutatóját (Csernicskó 2004) használjuk, mely Lanttyák István (2009) élőnyelvi szöveg lejegyzési kódolásának egyszerűsített formája.

⁶ Ezt a véleményt egy próbabeszélgetésnél, még 2013-ban tapasztaltam, amire a többi beszélgetésnél is kisebb utalásokat tettek egyes adatközlők. A legteljesebben ez a példaanyag mutatja be a szemét témájának etnicizálását.

Tehát diákok voltak+/. Nem az a helyzet volt hogy fellehetett volna állni és megmagyarázni. Nincs itt valami szláv hatás!? Jaj, bocsánat. Tehát miért van az, [nevet] hogy itt is **magyarok**, meg ott is magyarok. Tehát valamilyen vadság.

AK2: /-Ezt jól mondod!-/

AK1: /-Tehát nem tudom [nevet]-/

AK2: mikor mi oda kerültünk +//.

AK3: Ezt nagyon jól mondod!

AK1: Én nagyon szeretem a szláv kultúrát, **a keleti szláv kultúrát+//**.

AK3: igen.

AK1: ...+ennek ellenére. Miért pont ő tette fel a kérdést, hogy itt miért koszosak és rendetlenek a **magyarok**? [nevet] (Fcs/0)

A következő idézet az előző vélemény alátámasztására érkezett, amellyel az adatközlő igazolja az előtte szóló véleményét. Az adatközlő a kódváltással, vagyis konkrétan az adott nyelven közli az eset egy részét. A kódváltás arra hivatott szolgálni ebben a szituációban, hogy az eredeti nyelven elhangzott mondat *idézésével*, még inkább alátámassza, *hitelesítse* a mondanivalóját (vö. Márku 2013: 142). Tehát a nyelvhasználatot hívta segítségül az etnikai különbség alátámasztásához.⁷

AK4: Amit az ember otthonról hoz, azt viszi az életen át. Ugye most mondta AK1 az előbb. És ha azt a gyereket otthon a szülő nem tanította meg, hogy mit illik és mit nem illik, akkor annyi. Ako+/. Meg magam is láttam, így ahogy te is elmondod, hogy szülő **oroszul** beszél. Jaj és mondja a gyerekeknek, hogy ne arra menj, hanem erre gyere, mert hát egy nagy tócsa ott az uszoda utcájában és akkor „**Ánu dévész, zgyesz kánfeté!**” [Figyelj csak, itt a cukorka!] Adja neki, kicsomagolja az anyuka. Püff, bele a pocsolóába. Hát majd lesz vele valami. Tehát nem úgy, hogy hazaviszünk mindent, mert erre tanítottak minket, hogy minden...(Fcs/0)

A romák a város problémáinál említve kerültek szóba. Arról beszélgettek a résztvevők, hogy Magyarországon a szociális segélyek juttatását valamilyen köztisztasági tevékenységhez kötik. Mint pozitív példa került említésre, amit jó volna valahogy használni Ukrajnában is a segélyek juttatásánál, ugyanis konkrétan Beregszászban a gyermeknevelési segélyt a legtöbb esetben a romák kapják, akik körében magasabb a gyermekvállalási arány (Braun–Csernicsek–Molnár 2010: 17–51). Valamint a romákat vádolják a különböző körzetekben a szemét elszállításnak napján a szemét széthurcolásáért, átturkálásáért, ami szintén a város köztisztaságát rombolja.

AK1: nagyobb rend lenne a városba is, na. Én mondjuk magam előtt összetakarítok, de vannak olyan helyek, mint ahogy tetszik mondani a Vérke part⁸ végig szeméttel, akkor onnan a rossz szag meg az ilyesmi+... Azért lehetne valahogy őket csoportosítani, aztán valami kis munkára+/. (Fcs1)

Láthattunk két etnicizált témakört, melyek alapján nem köthetőek egy etnikumhoz sem – ezekhez hoztunk olyan példát, mely csupán egy domináns személy véleménynyilvánítását követően jelent meg, illetve egy másik végletként a szemét és igénytelenség etnicizálása több beszélgetésben is elhangzott.

⁷ A kódváltás szerepéről és annak csoportkohéziót erősítő, valamint az abból kizáró szerepéről lásd bővebben Márku 2013.

⁸ A Vérke az a Beregszász központján átfolyó csatorna.

A kárpátaljai magyarság **ukrán nyelvtudásának hiánya** több szakirodalomból is ismeretes (teljes összefoglalását a témának lásd Cserniczkó 2012). A következő interjúrészletből kiderül, hogy a beszélgetésekben milyen okokra vezetnek vissza az ukrán nyelvtudás hiányát. Több válasz és vélemény elhangzott, de egyöntetűen a legtöbb válaszban arra jutnak az adatközlők, hogy maga a nyelvoktatás rossz minősége miatt nem tanulnak meg a zömében magyarok lakta területeken ukránul a kárpátaljai magyarok. Minden egyes alkalommal elhangzott, hogy a magyar tannyelvű iskolai keretek között nem lehet az államnyelvet kellőképpen elsajátítani. Abban viszont már megoszlott a vélemény, hogy vannak-e mögöttes negatív motiváló erők, amelyek épp a szülők felől érkeznek – nem feltétlenül nyíltan, hanem esetleg burkolva, akár olyan formában, hogy a szülők otthon kevésbé motiválják gyerekeiket az ukrán nyelv elsajátítására, apró jelzéseket közvetítenek a gyerekeik felé, amin keresztül elzárkóznak az ukrán kultúrától vagy nyelvtől. A mögöttes okokra az a személy hívta fel a figyelmet, aki egyetemi tanulmányait végezve kiszakadt rövidebb időre ebből a környezetből, – így másabb meglátásba kerültek saját korábbi tapasztalatai, valamint érvei között felsorakoztatja még az aktuálisan tapasztaltakat is. Azt a válaszadót nem sikerül meggyőznie, aki szülő, és igyekszik mindent megtenni, hogy gyermekei magyar iskolában megtanulják az ukrán nyelvet. A szociálkonstruktivizmus megközelítése alapján nem mondhatjuk, hogy egyik vagy másik vélemény jobban megállja a helyét a valóságban, ám az látszik, hogy az újabb meglátást alaposan kifejti a válaszadó, és a többi résztvevő is helyesli ezt.

AK5: Igen. Visszatérve a [nevet] az ukrán nyelv tanítására, meg ilyenek. Nekem, én tudom, hogy én azért nem tanultam meg a gimiben ukránul, mert én elleneztem azt, hogy én biztos, hogy nem akarok ukrán nyelven beszélni. Mert ilyen szinten sem akarok közösséget vállalni az ukránokkal meg satöbbi. Holott igazából teljesen békeességben élünk. És, és sokszor ez szerintem a szülőknek a hibája, hogy ilyen hozzáállást tanúsítanak afelé, hogy, hogy Beregszász, és hogy kétnyelvű, kétnyelvűség, meg hogy ukrán magyarság. És ő sokszor ellentéteket vált ki csak így titkon az emberekben, és nem is nyíltan, lehet, hogy ez is oka, hogy tehát ilyen belső motiváció nincs.

(...)

AK5: De ezt a hozzáállást a gyerek hozza valahonnan. Nem így születik, hogy: Úgyse tudok megtanulni. Hanem ezt hallja, az oviból meg a+.

AK1: Meg otthon+.

AK5: Meg a szülőktől. És nem is xx

AK3: Tőlünk otthon nem hallják, az biztos. [nevet]

AK5: De nem is nyíltan kimondva, de szerintem nagyon jól érzékelik azt az apró kis ő ellentéteket. Amikor, van egy borsosabb megjegyzése a szülőnek, vagy az óvónőnek az ukrán nyelvre.

AK1: De lehet az is, hogy nagyon nehéz a tanterv.

AK5: Nyilván az is sokat vesz el a motivációból. (Fcs/5)

Az ukrán nyelvtudás hiánya több lényeges etnicitással kapcsolatos jelenség háttérmagyarázó tényezője a kárpátaljai magyarság körében. Egyebek között a korábban már bemutatott (Hires-László 2016a) „magyar világ” (Brubaker és mts 2011, Kántor 2000, Enyedi 1993) rekonstruálását erősítő tényező, mely egyben az elzárkózást is eredményezheti (Losocz 2015). Ezek mellett meg kell említeni az ukrán nyelv elsajátítása/ttatása érdekében ukrán tannyelvű iskola választását (Ferenc-Séra 2012, Ferenc 2014, 2015, Hires-László 2016b, Séra 2010, 2011a, 2011b, Gazdag 2013), a hivatali ügyintézés során a negatív diszkriminá-

ciót, negatív élmények sorozatát, a médiafogyasztási szokásokat (Dobos 2010), a kapcsolatrendszerek magyar dominanciáját.

A továbbiakban arra hozunk példát, hogy bemutassuk, egyéni szinten az identitás alkotóelemei mennyire eltérőek személyenként, valamint a nacionalista elméletek által diktált etnikai kategóriák milyen eltérő alkotóelemekből épülnek. Tehát a strukturalista nézőpont megcáfolásaként a szociálkonstruktivizmus segítségével bemutatjuk, hogy a nemzetiség fogalom kapcsán megalkotott kategóriák alapján eltérő asszociációs folyamatok mennek végbe a résztvevőknél.⁹

Több mindent is mondhatnánk a *nemzetiségről*, nemzeti identitásról, annak rétegzettségéről, összetettségéről (Gereben 2001, Hires-László 2010, 2013), de a továbbiakban arra hozunk példát, amely bebizonyítja, hogy a kategóriákban, nemzeti ideológiák által megalkotott kategóriákban gondolkodás mennyire szerteágazó – és egyesek számára teljesen más jelent a nemzetiség szó, mint mások számára. A beszélgetéseket megelőzően szűrőkérdőíveket töltöttük ki, ahol meg kellett utolsó válaszként jelölni a nemzetiséget (a felsorolt kategóriáknál több válasz is lehetséges volt). Utolsó kérdésként már többen beszélgetni kezdtek, és többször megvitatták, ki mit gondol, ki mit érez ezzel kapcsolatban. Leginkább a kettős kötődés került szóba. A következő idézetet azért szeretnénk részletesebben bemutatni, hogy részben érezhetővé váljon, a nemzeti ideológiák eltérnek a valóságtól, másrészt ennek további következménye, hogy az állampolgárság egybemosódhat a nemzetiség fogalmával.

AK2: Az állampolgárság az más. Te **magyar** vagy.

AK4: És, ha szlovák vagyok?

AK2: Miér vannak akik+... Én ismerem Zsuzsát, együtt tanultunk. **Magyar**. [nevet]

AK4: De miért mondd, és ha **ukrán** vagyok?

AK1: Hát ki tudja, milyen vér csörgede+..., szlovák vér is csörgedezik az ereidben. (Fcs/5)

A kérdőív kitöltése közben látta AK2 az AK4 válaszát, aki barátnőjeként helyreigazította gyorsan a válaszát és jelezte, hogy ő nem ukrán, hanem magyar nemzetiségű. A beszélgetés további részében ismét visszatértünk a nemzetiség témájához, már hosszás beszélgetést követően, hogy tisztázzuk, ki mit ért a fogalom alatt.

AK4: Nem voltam úgy látszik ilyen helyzetbe, nahát én tudom, hogy **magyar** vagyok, én mindenfele állítom, hogy én **magyar** vagyok, most evvel nem voltam tisztába, hogy nekem most **ukrán nacionálnyiszt Ukrájina**, *ukrájinka* xx, azért mondom, hogy most akkor mi van? Kettő vagyok, vagy egy vagyok, vagy [nevet]+/.

AK3: Igen régen a szovjet+./

AK4: Hivatalos papír, vagy nem tudom milyen papír, hát akkor töltöm ki azért na... Oda kell figyelni, mit írsz.

AK3: A szovjet *paszportba* [személyigazolványba], ha emlékeztek vissza+./

AK4: Be volt írva.

AK3: Annak be volt írva külön *nacionálnyná* [nemzetiség].

AK2: Igen. Külön a nemzetiség.

AK3: Az azért volt, ha belegendoltok, azért a Szovjetunióba, mekkora nagy tizenöt tagállam, meg mit tudom én, az különböző nemzetiség, azért volt ez.

AK2: Most is jó lenne, jó lenne.

⁹ A bemutatott és elemzett eltérő véleményekkel a „nemzetiség” kapcsán a kutató mindennapjaiban is találkozott.

AK4: De nagyon. Ezt hiányolom.

AK2: Mert a személyibe tehát úgy van, van olyan, hogy ő oda van írva, hogy *hromádjen* [állampolgárság], és akkor *nációnálnyiszt*, és akkor úgy veszik egynek, nincs feltüntetve, hogy mi magyarok vagyunk.

AK4: Régen fel volt.

AK2: És ez sok kavarodást okoz. (Fcs/5)

Mindenki egyenként a magyart nevezte meg a nemzetiségének, ám a moderátor visszatért a kérdőív kitöltésnél tapasztalt nézetletéréshez és elmesélte, hogy már máskor is találkozott olyan esettel, hogy az illető még nem szembesült azzal a ténnyel, hogy a nemzetisége és az állampolgársága eltérő, a két fogalom nem egy. Ettől a pillanattól kezdve az adatközlő belátta, hogy ő sem volt még olyan helyzetben, hogy szüksége lett volna a kettő elkülönítésére, valamint a kérdőív „hivatalossága” miatt jött zavarba – papírforma, ahol tollal kell megjelölni, kitölteni az üresen hagyott részeket. Nostalgizálva emlékeznek vissza a Szovjetunió idejére, amikor mindenkinek a nemzetisége fel volt tüntetve a személyi igazolványban. AK4 hiányolja ezt a rendszert, amellyel sokkal egyértelműbb volt mindenki számára, hogy ki milyen nemzetiségű (a Szovjetunió nacionalista politikájáról lásd bővebben Brubaker 2001, és kárpátaljai viszonylatban lásd pl. Cserniczkó 1998). Vagyis az előző rendszerben beidegződött, hogy a nemzetiséget az állam, a hivatalos rendszer nyilvántartja, és az előző megszokást követve jelenleg is a személyazonosságot igazoló okmányban foglaltak szerint határozza meg az egyén a nemzetiségét. Ebből eredeztethető az a jelenség, hogy Kárpátalján bizonyos személyek, akik kevésbé tapasztalták a két fogalom elkülönítésének lényegét, az állampolgárság és nemzetiség kategóriákat együttesen kezelik, nem választják szét.

6. Tanulmányunkban két-két téma bemutatásával próbáltuk elemezni azokat a jelenségeket, amelyeket Beregszászon belül etnicizáltak a beszélgetésben résztvevők. Egyfelől olyan témákat elemeztünk, amelyek etnikailag amúgy semlegesek, nem köthetőek konkrét etnikumhoz, másfelől olyan jelenségekhez kerestük az eltérő véleményeket, amelyeket valamely – és most jelen esetben főként a magyar – etnikumhoz kapcsolhatunk. Az első két, konkrét etnikumhoz nem kapcsolható példában kiemeltük azokat a véleményeket, amelyeket etnicizáltak, etnikai kategóriákban gondolkodva magyaráztak az adatközlők. A városi szemét témánál kétféle véleményalkotást tapasztalhattunk – egyrészt egy valóban, a mindennapokban tapasztalható általános jelenséget említettek meg etnikai kategóriákban gondolkodva, a romák szemetelését a szemét elhordásának napján, míg az egy-két esetből általánosítás olvasható ki, azokból a véleményekből, amelyeknél a szemetes környezetért a városban a szlávokat (ukránokat, oroszokat) hibáztatják. Az utóbbi esetenél tehát nem általánosan tapasztalható jelenséget magyaráznak etnikai kategóriák mentén, hanem csupán elvélve tapasztaltak alapján általánosítanak, és az etnikai kategóriák mentén magyaráznak egy negatív jelenséget. A következő etnikailag semleges témánál, ahol a vélemények és érdekek hangoztatása került szóba, a nyelvhasználaton keresztül (Feischmidt 2010: 20) az elhatárolódás egy különös példáját láthatjuk, ugyanis az adatközlő nem a tipikus hányatott kisebbségi sorsot fájlalja, hanem arra hívja fel a figyelmet, hogy Beregszászon a több etnikum együttélésének köszönhetően a történelem során kialakult a másik etnikum tiszteletben tartása, amelyet sokszor nem tartanak be a hivatalokban, szolgáltatói egységekben. A következő témánknál hasonlóan nem a megszokott véleményeket emeltük ki, hanem egy

olyan diskurzust mutattunk be, ahol az egyik résztvevő az ukrán nyelvtanuláshoz való viszony kapcsán a saját etnikum negatív hozzáállását konstatálja. A résztvevő sajátos véleményét első körben a beszélgetés résztvevői kevésbé támogatták, viszont a résztvevő továbbra is kitartott véleménye mellett, és alaposabb magyarázat után többen egyetértettek azzal, hogy az elzárkózás az ukrán nyelv tanulásánál valóban jelen van és ezért valamilyen formában az etnikum tagjai hibásak. Az állítást egy aktív résztvevő továbbra is tagadta.

A szociálkonstruktivizmus alpontnál ismérvekként felsorolt tulajdonságok alapján igyekeztünk a hétköznapi etnicitásra példákat felhozni. A felsorolásban első pontként említett kritikus meglátásnál, és konkrétan a kategóriák kritikusan kezeléséhez leginkább az utolsóként bemutatott téma, a nemzetiség és az etnikai kategóriákban gondolkodás eltérő szegmenseit próbáltuk felsorakoztatni. Ennek a véleménynek kidomborításával arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy bár sokak számára egyértelmű a „nemzetiség” fogalom, kategória – ahogy azt legtöbb esetben a beszélgetéseknél is egyértelműnek tekintették – ám vannak olyan személyek, akik számára ez nem egyértelmű, bármennyire is alakítják és formálják ezt a nacionalista ideológiák. Egyesek számára pont azért, mert soketnikumú városról, térségről lévén szó válik egyértelművé, megint mások számára pont a sok etnikummal együttélés miatt válik kevésbé lényegessé, hogy mely nemzetiségi kategóriába sorolja be önmagát a mindennapokban.

Irodalom

- Anderson, Benedict 1991. *Imagined communities: Reflections on the origins and spread of nationalism* (Rev. ed.). New York: Verso.
- Andrews, Tom 2012. What is Social Constructionism? *The Grounded Theory Review* vol. 11/1: 39–46. [https://www.researchgate.net/publication/235102122_What_is_Social_Constructionism – 2016.10.03.]
- Barth, Frederik ed. 1969. *Ethnic groups and boundaries: The social organization of cultural difference*. Boston: Little, Brown.
- Barth, Frederik 1996. Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Regio* 1: 3–25.
- Bartha Csilla – Hámori Ágnes 2010. Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban. Nyelvi variabilitás és társas jelentések konstruálása a szociolingvisztika „harmadik hullámában”. *Magyar Nyelvőr* 134/3: 298–321.
- Bax, E. H. 1988. *Modernization and Cleavage in Dutch Society*. Groningen
- Berger, P. L. 1977 [1963]. *Einladung zur Soziologie. Eine humanistische Perspektive*. München. (Eredetileg: New York, 1963).
- Berger, Peter – Luckmann, Thomas 1991. *The social construction of reality*. London: Penguin Books.
- Braun László – Csernicskó István – Molnár József 2010. *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. Ungvár: PoliPrint.
- Brubaker, Rogers – Cooper, Frederick 2000. Beyond „identity”. *Theory and society* 29: 1–47. http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/18_Beyond_Identity.pdf
- Brubaker, Rogers 2001. Csoportok nélküli etnicitás. *Beszélő* 7: 60–66.
- Brubaker, Rogers 2006. *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest: L'Harmattan.
- Brubaker, Rogers 2002. Ethnicity without groups. *Archives Europeennes de Sociologie* 43/2: 163–189.
- Brubaker, Rogers – Feischmidt, Margit – Fox, Jon – Grancea, Liana 2011. *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest: L'Harmattan.
- Burr, Vivien 1995. *An Introduction to Social Constructionism*. London: Sage.

- Carter, Michael J – Fuller, Celene 2015. Symbolic interactionism. *Sociopedia.isa*. DOI: 10.1177/205684601561 (2016.12.01.)
- Cojocar, Stefan 2010. Appreciative supervision in social work. New opportunities for changing the social work practice. *Revista de cercetare si interventie sociala* 29: 72–91.
- Cserniczkó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Műhely – Osiris Kiadó.
- Cserniczkó István 2004. A kárpátaljai magyar beszélt nyelv tudományos vizsgálata: előzetes egy most induló kutatás anyagából. In: Beregszászi Anikó – Cserniczkó István szerk. *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint, 174–177.
- Cserniczkó István 2012. *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. Ungvár: PoliPrint Kiadó.
- Erikson, Erik H. 1980 [1968]. *Identity, youth, and crisis*. New York: W. W. Norton Company.
- Feischmidt Margit 2010. Megismerés és elismerés: elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kutatásban. In: Feischmidt Margit szerk. *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 7–33.
- Ferenc Viktória – Séra Magdolna 2012. Iskolaválasztás Kárpátalján. *Kisebbségkutatás* 2012/3: 473–513.
- Ferenc Viktória 2013. Nyelvet tanulni, továbbtanulni, „létesülni” – többségi iskolaválasztási stratégiák Beregszászban. *Kisebbségkutatás* 2013/4: 98–121
- Ferenc Viktória 2014. Ami a nemzetközi mérésekben nem látszik: tanulói kompetenciák Kárpátalján. *Kisebbségkutatás* 2014/4: 188–221.
- Ferenc Viktória 2015. A kisebbségi oktatás értékei és kihívásai Kárpátalján – egy kompetenciamérés tanulságai. In: Gazdag Vilmos szerk. *Nyelvi és kulturális sokszínűség Kelet-Közép-Európában: érték és kihívások. Nemzetközi interdiszciplináris konferencia, 2015. március 26–27. Előadásvázlatok. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. 19. old.* [http://kmf.uz.ua/hun114/images/konyvek/hodinka_abstract_2015.pdf].
- Galbin, Alexandra 2014. An introduction to Social Constructionism. *Social Research Reports* 26: 82–92.
- Gazdag Vilmos 2013. A nyelvválasztási stratégia és a pályaválasztás összefüggései a kárpátaljai beregszászi járás magyar középiskolásai körében. In: Szoták Szilvia szerk. *Határhelyzetek V. Sztereotípiák, választások, túlélési stratégiák kisebbségi léthelyzetekben*. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 200–203.
- Geertz, Clifford 1973. *The interpretation of cultures: Selected essays*. New York: Basic Books.
- Gellner, Ernest 2009 [1983]. *A nemzetek és a nacionalizmus*. Napvilág Kiadó.
- Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Műhely – Osiris Kiadó.
- Gereben Ferenc 2005. *Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata*. Budapest: Lucidus Kiadó.
- Gergen, Kenneth J. 1985. The social constructionist movement in modern social psychology, *American Psychologist*, 40/3: 266–75.
- Goffman, Erving (1981). *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Hale, Henry E. 2009 [2004]. *Explaining Ethnicity. Comparative Political Studies* 37/4: 458–485./ Mi az etnicitás? *Magyar Kisebbség* 2009/3–4: 57–94.
- Hammersley, Martyn – Atkinson, Paul 2007. *Ethnography: Principles in practice* (third edition). London: Routledge.
- Hámori Ágnes 2009. *A figyelem és a beszédaktusok összefüggései a társalgásban*. ELTE BTK, doktori disszertáció.
- Hires-László Kornélia 2010. „Az öreg fát nagyon nehéz kivágni”. *A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint Könyvkiadó.

- Hires-László Kornélia 2013. A kárpátaljai magyarság identitása szociológiai dimenziók mentén. In: Kötél Emőke – Szoták Szilvia szerk. *Hagyomány és jövőkép. Anyanyelvek, oktatáspolitikai stratégiák, karrierkövetés*. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 415–440.
- Hires-László Kornélia 2016a. „Magyar világ” – magyar pillérek, oszlopok Beregszászon. In: Gazdag Vilmos – Karmacs Zoltán – Tóth Enikő szerk. *Értékek és kihívások II. Történelem- és társadalomtudományok, oktatásmódszertan, irodalomtudomány*. Ungvár: Autdor-Shark, 49–62.
- Hires-László Kornélia 2016b. Új stratégiák? Módosulnak a tannyelv-választási szokások Kárpátalján? In: Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II*. Ungvár: Autdor-Shark, 119–136.
- Hutchinson, John 2002. Etnicitás és modern nemzetek. *Magyar Kisebbség* VII/1.
- Jenkins, Richard 2002. Az etnicitás újragondolása: Identitás, kategorizáció és hatalom. *Magyar Kisebbség* VII/4: 243–268.
- Jorgensen, Marianne – Phillips, Louise J. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: SAGE Publications.
- Kántor Zoltán 2000. Kisebbségi nemzetépítés. A romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség. *Regio* 2000/3: 219–241.
- Lanstyák István 2009. *A magyar beszélt nyelv sajátosságai*. Pozsony–Bratislava: STIMUL.
- Losoncz Márk 2015. *Merre tartasz, vajdasági magyar?* [<http://hu.autonomija.info/losoncz-mark-merre-tartasz-vajdasagi-magyar/> Megjelenés dátuma: 2015. augusztus 29. – 2015.09.10.].
- Márku Anita 2013. „Po zákarpátszki” Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben. Ungvár: „Líra” Poligráfcentrum.
- Merton, Robert K. 1995. Beiträge zur Theorie des Bezugsgruppenverhaltens. *Soziologische Theorie und soziale Struktur*. Berlin–New York, 217–268.
- Papp Z. Attila 2015. Kisebbségi identitáskonstrukciók a kettős magyar állampolgárság által. *Regio* 1: 118–155.
- Papp Z. Attila 2010. Hatékonyság vagy méltóság. A kisebbségi oktatás változatai és kihívásai. In: Feischmidt Margit szerk. *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, 7–33.
- Philip Gleason 1983. Identifying Identity: A Semantic History (1983). *The Journal of American History* 69/4: 910–931.
- Royce, Anya Peterson 1982. *Ethnic identity: Strategies of diversity*. Bloomington: Indiana University Press.
- Schmitter, Philippe C. 1979. Still the Century of Corporatism? In: Lehbruch, G. – P. Schmitter eds. *Trend Toward Corporatist Intermediation*. London: Sage.
- Séra Magdolna 2010a. Érvek és ellenérvek az iskolai tannyelv-választásban (avagy az oktatás-politikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre irányított beszélgetések alapján) In: Kötél Emőke – Fábri Zoltán szerk. *Határhelyzetek III. Ön-meghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig*. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 161–185.
- Séra Magdolna 2010b. Cél vagy/és eszköz? (az oktatáspolitikai lehetséges hatásairól). In: Kozmács István – Vančonek Kremmer Ildikó szerk. *Közös jövőnk a nyelv II. Nyelvtudomány és pedagógia. A nyitrai magyar pedagógusképzés 50 éves évfordulója tiszteletére tartott nemzetközi konferencia előadásai*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 125–134.
- Séra Magdolna 2011. Az oktatáspolitikai és a tannyelv-választás lehetséges következményei a kárpátaljai magyar közösségben. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó. Budapest–Beregszász: II. RFKMF Hodinka Antal Intézete, 115–118.

Smith, Anthony D. 2000. *The nation in history*. Hanover: University Press of New England, NH.

Van den Berghe, P. L. 1981. *The ethnic phenomenon*. New York: Elsevier.

Van Dijk, Teun A. 2001. *Critical Discourse Analysis*. In: Deborah Schiffrin – Deborah Tannen – Heidi E. Hamilton eds. *The Handbook of Discourse Analysis*. Hong Kong: Blackwell.

Vicsek Lilla 2006. *Fókuszcsoport*. Budapest: Osiris Kiadó.